

УДК 94(437.6) «1918/1919»:321.013

PROUHORSKÉ ŠTÁTOPRÁVNE A NÁRODNOPOLITICKÉ KONCEPCIE NA ÚZEMÍ SLOVENSKA V ROKOCH 1918 – 1919

Ďurišin M. (Prešov)

У дослідженні висвітлюється політична ситуація на сьогоднішній словацькій території протягом 1918-1919 р. у контексті словацько-угорських відносин. Насамперед, мова йде про проугорські національні і конституційні концепції, що були породжені або утвердилися в межах словацької території. Ці концепції перебували в конфронтації зі словацькою політичною програмою, що вбачала словацьке національне майбутнє в чехословацькій державності. Це відноситься до багатьох політичних програм, що мали на меті утримання або відновлення територіальної цілісності Угорщини. Ці програми формувалися з різних джерел і мали різне політичне підґрунтя і міжнародний контекст. Були такі концепції, випливаючи з внутрішніх джерел, що створювали ризик для застосування словацької національної ідеї. Ці концепції також вступали в протиріччя з програмою Словацького національного комітету з чехословацькою конституційною орієнтацією, або ж безпосередньо загрожували цілісності словацької нації, акцентуючи увагу на місцевих відмінностях і поширюючи теорію автономної „слов'яцької нації“ на сході Словаччини, що, в остаточному підсумку, привело до виникнення Словацької Народної Республіки в 1918 р. Реальна загроза незалежному словацькому майбутньому була представлена мімікрією проугорських політичних концепцій під більшовицьку ідеологію, що пропускала ревізіоністські наміри, які містили ідею панування Угорщини в Центральній Європі, досяжну або шляхом військової інтервенції, або через формування маріонеткового державного утворення – Словацької Радянської Республіки в 1919 р. Протягом 1918-1919 р., навіть при відносно розповсюдженому впливі проугорських концепцій, жодна з них у цілому реалізована не була. Не існувало можливостей ні до відновлення угорських історичних кордонів через протидію великих держав, особливо Франції, з одного боку, і в зв'язку з виникненням ідеї національної специфіки словацької нації, вираженої в прямій підтримці чехословацької державності з іншого боку.

Ключові слова: Історія Словаччини 1918-1919 pp., словацько-угорські відносини, угорська зовнішня політика, іредентизм, ревізіонізм, Словацька народна республіка 1918 року, Словацька Радянська Республіка 1919 року, Віктор Дворжак, Мігай Карої.

Obyvateľia strednej a východnej Európy prežívali epilóg prvej svetovej vojny veľmi intenzívne až dramaticky, no s o to väčšími očakávaniami do budúcnosti. Prehru rakúsko-uhorskej monarchie vo vojne vnímali takmer všetky jej národy ako veľkú príležitosť pre zmenu ich postavenia v Európe. V závere roku 1918 tak dochádza k zvýšenému nacionálnemu pohybu, ktorého mohutnosť a politický vplyv primäri Dohodu k myšlienke rozpadu Rakúsko-Uhorska a vzniku nových štátov.

Pre našu problematiku nás najviac zaujíma, ako sa k novej medzinárodnej i vnútropolitickej situácii postavili príslušníci slovenského, maďarského a čiastočne českého národa a ich politickí reprezentanti. Každý z týchto národov v zmenenej situácii nanovo národnopoliticky a štátoprávne projektoval koncept svojej budúcnosti a podnikal kroky pre jeho optimálne zabezpečenie.

Maďarské politické špičky v kritických chvíľach fatálnej prehry Rakúsko-Uhorska potrebovali najskôr roztrhnúť rakúsko-uhorský zväzok a pokusom o sformovanie novej tváre

uhorskej štátnej identity zabrániť odstredivým tendenciám nemaďarských národov, z ktorých väčšina pred vojnou mimouhorský vôbec neuvažovala, práve naopak – prejavovala lojalitu, prípadne politickú pasivitu.

Pre územie dnešného Slovenska, ktoré bolo od 13. storočia stabilnou súčasťou uhorského kráľovstva, sa náskalo niekoľko alternatív, z nich však dve sa ukázali ako najzávažnejšie – konštituovanie Československej republiky a snaha o záchrane integrity Uhorska.

Zhoršujúca sa vojenská, vnútropolitická aj hospodárska situácia prispela k tomu, že na jej sklonku zosilnel aj na Slovensku politický prúd, podporujúci vytvorenie spoločného česko-slovenského štátu. Známych štrnásť bodov amerického prezidenta Wilsona vyhlásených 8. januára 1918 deklarovalo najslobodnejšiu možnosť autonómneho vývoja všetkých národov monarchie. Toto stanovisko zaviedlo do medzinárodného práva nový – významný princíp. Avšak k ozajstnému zvratu situácie došlo až na jar roku 1918. Po prezradení tajných rokování mladého rakúsko-

uhorského cisára Karola s Dohodou bola monarchia prinútená deklarovať vernosť Nemecku a nádeje na separátny mier sa rozplynuli. V tom čase ale už mal česko-slovenský zahraničný odboj v rukách dôležitý tromf – légie, ktoré bojovali na frontoch 1. svetovej vojny. Dňa 29. júna 1918 uznalo Francúzsko Československú národnú radu ako politický orgán zastupujúci budúce Československo. Predstavitelia Francúzska novému štátu prisľúbili nezávislosť v jeho „historických hraniciach“. Dňa 9. augusta 1918 to isté urobila Veľká Británia a 2. septembra Spojené štaty americké. Tak bola uznaná vláda štátu skôr ako vznikol samotný štát [10, s.9-51; 16, s.15-17; 24, s.271].

Snaha viedenského dvora zachrániť situáciu federalizáciou prišla neskoro. Maďarská vláda tento návrh neprijala a federalizácia platila len pre rakúsku časť monarchie. O tento fakt sa vo svojej reči na Uhorskom sneme 19. októbra 1918 oprel slovenský poslanec Ferdinand Juriga: „*Právo si žiadame na prirodzenom a historickom základe, aby sme, ako to aj kráľ Karol chce, ako osobitný národ svoju vlastnú a osobitnú štátne pospolitosť tvorili na území, na ktorom sme usídlení*“ [4, s.498-502; 14, s.46]. V tomto čase sa už aj politické kalkulácie elít združených v Slovenskej národnej rade (SNR) niesli v očakávaní zmien. Došlo k dohode o rezervovanom postoji, ktorého hlavným cieľom bolo, podľa možnosti, vyhýbať sa priamym rokovaniam s maďarskou stranou [46; s.24, 272]. To bolo charakteristické aj pre neskorší postoj československej diplomacie voči Maďarsku.

Koniec váhania medzi integritou Uhorska a štátnym zväzkom s Čechmi z medzinárodného hľadiska z pozície veľmoci urobila Wilsonova odpoved' z 18. októbra 1918 na rakúsko-uhorskú žiadosť o mier. Wilson v odpovedi zdôraznil, že jeho kabinet uznal a pred Kongresom USA vyslovil zásadu, „...že medzi Čecho-Slovákmi a Nemci ako i medzi uhorskou a rakúskou državou je vojenský stav a že Česko-slovenská národná rada je skutočnou vojnu vedúcou vládou, ktorá je zaopatrená zodpovedajúcou auktoritou k vedeniu česko-slovenských vojenských a politických vecí. ... Prázident preto už nie je v tom stave, že by uznal len autonómiu týchto národov, ako základ pokoja, ale je držať sa toho, aby oni sami a nie on súdil nad tým, aká akcia uhorskej a rakúskej vlády uspokojí aspirácie a poňatia týchto národov o ich právach a určení, prislúchajúcim im ako členom rodiny národov“ [25, s.1; 4, s.35, 14-15]. A. Apponyi sa sice ešte 22. októbra snažil pred uhorskou snemovňou bagatelizovať československý problém vyhlásením: „*Čechy a český národ to je realita... Ale Československo, chvála Bohu, je len formula, fantázia*“ [9, s.166-168]. Podporil ho aj ministerský predseda Werkele ubezpečením: „... na Wilsonovu nótu odpovieme a v odpovedi určite vyzdvihneme, že československého protivníka – nepoznáme. Neznáme československej jednoty, to je len česká jednota.

Chvála Bohu, že naši Slováci ešte sa neosvedčili, či sa chcú pripojiť k Čechám...“ [9, s.138].

I keď vzhľadom na Slovákov signalizoval tento Werkeleho výrok kus nebezpečnej reality, bol už iba prázdnym gestom oficiálneho predstaviteľa maďarských vládnucich kruhov, ktoré už o pár dní počas tzv. „astrovej revolúcie“ museli opustiť politickú scénu bývalého Uhorska [11, s.119].

Novému (menovaný 24. októbra) ministrovi zahraničných vecí monarchie grófovi Júliusovi (Gyula) Andrássyimu pripadla úloha odpovedať na nótu prezidentovi USA W. Wilsonovi. Andrássy o tom v memoároch píše: „*Som nútrený uznáť Čechov za bojujúcu stránku, pretože, bez toho s nami vôbec nehovoria – hoci ňou neboli, ale práve naopak, na základe svojej zákonnej povinnosti s nami bojovali. ... Z tej príčiny musím s bolestným srdcom upotrebiť aj pomenovanie československý...*“ [1, s.217; 11, s.120]. Na základe prijatia podmienok prezidenta USA W. Wilsona a požiadavky mieru dňa 27. októbra 1918 ministrom zahraničia Rakúsko-Uhorska Andrássym sa nasledujúci deň Národný výbor v Prahe ujal moci a za účasti verejnosti deklarovali vznik Československej republiky (ČSR). O dva dni neskôr Martinskou deklaráciou aj zástupcovia Slovákov, organizovaní v SNR, pre „česko-slovenský národ“ žiadali „*neobmedzené samourčovacie právo na základe úplnej neodvislosti*“ [4, s.514] a prejavili tak vôleu zdieľať spoločný štát s Čechmi.

Napriek tomu, i medzinárodnému uznaniu práva Čechov a Slovákov na spoločný štát, v závere roku 1918 nebola česko-slovenská štátosť najmä na území Slovenska ešte jednoznačne a definitívne vyriešená [37, 45] a Dohodou skolaudovaná. O udržanie Slovenska v rámci akéhosi nového Uhorska mala eminentný záujem nová maďarská garnitura. V tom čase totiž, v noci 30. októbra 1918, padla posledná uhorská vláda Werkeleho a moc prebrala Maďarská národná rada. So súhlasom kráľa Karola v tzv. *astrovej revolúcii* 31. októbra vymenovali za ministerského predsedu grófa Mihály Károlyiho. Aj táto maďarská vláda trvala naďalej na zachovaní integrity Uhorska v jeho historických hraniciach. Poukazuje na to aj program MNR zo dňa jej vzniku (25. októbra 1918), ktorý v 5. článku hovorí, že samourčovacie právo národov treba zaistiť pre národy nemaďarského jazyka v zmysle zásad Wilsonových, no „*tieto zásady nielen že neohrozujú územnú integritu Uhorska, ale dávajú jej najistejšie základy. ... Krajina by sa premenila na bratský spolok národov v rovnoprávnom postavení, lebo spoločná hospodárska a zemepisná spolupatričnosť je to, a nie národná žiarlivosť, prečo sa dožadujeme územnej integrity krajiny. Od trievzeho poznania tejto spolupatričnosti, a nie od donucovacej sily očakávame, že všetky národy krajiny zostanú v starej osudovej jednote*“ [9, s.209]. Aj v pozdravnom telegrame MNR martinskéj SNR z 30. októbra 1918 sa spomína právo samourčovania

a apeluje na to, že „*národ slovenský a maďarský sú odkázaní jeden na druhého a že musíme v pokojnej zhode a v bratskom spolupôsobení hľadať krajšiu budúcnosť...*“ [13, s.21].

Ponúknutú spoluprácu z rúk Károlyho [5, 35-36] však vnímali Slováci len ako značne oneskorený pokus o záchranu integrity Uhorska. Predseda SNR Matúš Dula v odpovedi, ktorú koncipoval Milan Hodža, z 2. novembra na pozdravný telegram Maďarskej národnej rady (MNR), okrem vyzdvihnutia jeho bratského tónu, uvádzal: „*Zo srdca želáme, aby maďarský národ zaujal v spoločnosti slobodných národov miesto, ktoré mu patrí na základe jeho kultúrnych cenností a jeho demokracie. Slobodný československý národ želá si byť maďarskému národu dobrým susedom a bratom*“ [5, s.37]. Voči meritórnej zmene kurzu budapeštianskej vládnej politiky nemali predstaviteľia SNR veľkú dôveru a neustále upozorňovali na predchádzajúcu netolerantnú menšinovú politiku uhorských vlád.

Hlavným a spoločným cieľom vnútornej i zahraničnej politiky Károlyho vlády bolo udržanie celistvosti štátu [10, s.105-106]. Károly bol ochotný uskutočniť akúkoľvek ústavnú zmenu v rámci demokracie a národného sebaurčenia, len ak by sa tieto reformy nedotkli starých hraníc kráľovského a feudálneho Uhorska [12, s.70].

Koncepciu politiky za zachovanie integrity sformuloval a o jej realizácii sa pokúšal Oskar Jászi ako Minister poverený prípravou sebaurčovacieho práva národov žijúcich v Uhorsku. Jászi pred vojnou odsudzoval násilnú maďarizáciu z politického i mravného hľadiska a reálne predvídal, že Uhorsko v prípade politickej krízy nevydrží odstredivý tlak utláčaných národností. Riešiť túto situáciu chcel uvedením národnostného zákona z roku 1868 do praxe, čo by podľa neho upokojilo národnosti a upevnilo hegemóniu vládnuceho národa na základe hospodárskej, politickej prevahy a výhody geografickej polohy. Do vojny neprispúšťal ani federalistické riešenie národnostnej otázky v Uhorsku [42, s.553]. Až v novembri 1918 oživil Kossuthov plán konfederácie poddunajských národov z ktorého vzišla koncepcia riešenia menšinovej otázky známa ako *Keleti Svájc* (Východné Švajčiarsko). Už jej pomenovanie odráža klúčovú myšlienku – kantonálne usporiadanie krajiny, ktoré by zahŕňalo aj menšie regionálne autonómie. Z predpokladaných štrnástich kantónov by slovenské obyvateľstvo dominovalo v troch, v severozápadnom, severnom a východno-slovenskom. Táto koncepcia, prezentovaná ako určité provizórium, mala oficiálne pretrvať do rozhodnutia mierovej konferencie v Paríži, na ktorú sa maďarská strana pripravovala už od októbra 1918. Avšak táto koncepcia bola už 2. decembra 1918 odložená *ad acta*, pretože nepostihla požiadavky doby [33, s.113-125; 24, s.274].

Zahraničnopolitická koncepcia maďarskej vlády kalkulovala s tým, že jej stanovisko

k slovenskej otázke ešte nie je definitívne, že sa ešte podarí ovplyvniť veľmoci Dohody, preto vystupovala pred zahraničím s argumentmi, že Maďarsko je teraz už demokratickým štátom, ktorý si sám demokraticky vyrieši aj národnostnú otázku. Nemôže niesť dôsledky za činy starého režimu a že rozkúskovanie bývalého Uhorska naruší nielen vzájomnú hospodársku závislosť a výhody jednotlivých oblastí, ale prinesie Maďarsku katastrofálnu hospodársku situáciu, ktorá bude živnou pôdou pre rozšírenie bolševizmu. Najmä integrita Uhorska urobí vládu schopnou bojať proti revolučným výbuchom a bolševickej propagande.

Práve tieto sociálne nepokoje s často výrazným nacionálnym podtextom využila nová maďarská vláda – vnímajúca seba samu ako uhorskú, ako zámenku k vojenskému zásahu na demonštráciu „jedinej reálnej štátnej moci“ s oficiálne proklamovaným cieľom udržania verejného poriadku, odvrátenia hrozby bolševizácie uhorského priestoru a zabezpečenia jeho mocensko-správnej kompaktnosti. Aj keď mohutná vlna živelných revolt slovenského vidieckeho i mestského obyvateľstva začiatkom novembra 1918 na mnohých miestach rozmetala starý uhorský štátny aparát, novej maďarskej vláde, ktorá sa aj na Slovensku dosť rýchlo spamätala, a prešla do ofenzívy, ostalo ešte dosť mocenských prostriedkov na to, aby Slovensko ovládla. Krvavé represálie štátnej moci nemali len ten cieľ, aby uchránili verejný poriadok a majetok, ale boli motivované i snahou zastrašiť, najmä nemadarské obyvateľstvo aby sociálne nepokoje nespájali a nevyužívali na národné ciele smerujúce k rozpadu Uhorska.

V takomto prostredí – v podmienkach zastrašovania a perzekúcií – sa len veľmi ľažko dalo očakávať, že na Slovensku bude mať kto reálne prebrať moc. Ani samotná Slovenská národná rada, ktorá vystupovala ako reprezentantka slovenského národa, nebola schopná udržať vo svojich rukách právomoci, ktoré jej udeliili jej tvorcovia 30. októbra 1918 a postupne, v ľažkých podmienkach okupácie Slovenska maďarskými vojskami, bola (aj na základe sily vlastného mocenského vplyvu) degradovaná iba na poradný orgán ústrednej štátnej moci v Prahe [36, s.254]. SNR v čase svojho vzniku nedisponovala žiadnym vojskom, ozbrojenou mocou a potrebnými materiálnymi prostriedkami a financiami. Nebol v zálohe ani nový administratívno-správny aparát, ktorým by sa nahradil uhorský aparát štátnej správy. Bola to „len“ morálna autorita, ktorou SNR ako politická reprezentantka slovenského národa reálne disponovala. Prvé miestne slovenské národné rady boli pod vplyvom utvorenia SNR v Martine vytvárané iniciatívou zdo- la. Nový impulz do vytvárania miestnych slovenských národných rád (výborov SNR alebo národných výborov) aj slovenských národných gárd (či národných stráží) vniesol „Oblas“ ústrednej SNR z 3., no najmä 8. novembra 1918, keď sa

pokračovalo v ich utváraní na celom Slovensku. Mnohé aj bez podpory martinského centra prevzali všetku moc do svojich rúk a boli skutočnými orgánmi novej moci. Doteraz sa dá evidentne preukázať existencia vyše 350 miestnych slovenských národných rád, respektíve národných výborov [10, s.77]. Udomáčnovanie myšlienky česko-slovenskej štátnosti dokumentuje vznik miestnych slovenských národných rád aj na východnom Slovensku [38, s.119]. Proces tvorenia národných rád a gárd však nebola d'alej usmerňovaný a riadený, ústredná SNR len registrovala intenzitu a rozmach tohto procesu.

Situácia sa stala zložitejšou, keď v tom čase, na základe priamej direktívy novej Károlyeho vlády z Budapešti, začali na Slovensku vznikať maďarské národné rady s cieľom upevniť vplyv maďarskej vlády. Tie preberali všetku moc do svojich rúk a opierajúc sa o mocenské orgány vlády, znemožňovali politické prejavy a hnutie v duchu demokratických snáh slovenského ľudu. Ďalšou formou dezorientácie slovenského ľudu bolo vytváranie spoločných maďarsko-slovenských národných rád v snahe poukázať na bratské spolužitie a znemožniť odtrhnutie Slovenska od Maďarska [39, s.31-64].

Maďarská vláda navyše uskutočňovala opatrenia pre upevnenie svojej moci. Ministerstvo vnútra nariadilo, aby všetci úradníci zložili prísahu vernosti „maďarskej ľudovej vláde“, čo miestne úrady aj urobili. Miestne maďarské úrady a orgány vynucovali od slovenského obyvateľstva podpísanie prehlásenia vernosti maďarskému štátu. Ministerstvo obrany nariadilo, aby v každom meste a obci boli vytvorené národné gardy alebo občianske stráže na udržanie poriadku. Žandári, ktorí v prvých dňoch revolúcie z niektorých služobných stanovišť zutekali, boli vyzvaní, aby sa prihlásili s tým, že službu budú konáť v okresných mestách. Vojenské posádky boli sústredované do väčších miest, odkiaľ konali trestné výpravy a represálie namierené proti slovenskému obyvateľstvu. V prospech maďarskej veci sa veľmi angažované prejavovalo aj maďarské obyvateľstvo, ktoré žilo na území horného Uhorska, úradníctvo maďarskej i nemadarskej národnosti, cirkevní činitelia všetkých konfesií, učitelia a maďarská inteligencia vôbec. Väčšina z nich, v rámci svojich možností, aktívne brojila proti pripojeniu Slovenska k ČSR [42, s.554-555].

Károlyeho režim, aby posilnil svoje pozície doma aj v zahraničí, kládol zvýšený dôraz na propagandu. Tú okrem zvlášť vytvoreného ministerstva, sírili aj rôzne vlastenecké spolky – spoločenské organizácie, ktoré spontánne vznikali na území bývalého Uhorska s cieľom boja za zachovanie integrity krajiny [18, s.39-74; 24, s.273]. Veľké úlohy, ktoré stáli pred propagandistami, potvrdzujú aj slová obsiahnuté v Károlyeho manifeste k národnostiam. Vyslovil v ňom očakávanie, že odpoveď menšíň Rumunom, Čechom, Ukrajincom a južným Slova-

nom bude znieť: „*Neubližujte Uhorsku, ved' to už nie je Uhorsko, ktoré nám ubližovalo...*“ [27, s.1-2]. Avšak ani táto propaganda neprekryla vzmáhajúce sa obavy časti maďarských elít, ktoré vyhlasovali, že Károlyiovci svojimi aktivitami – alebo tiež pasivitou – vlastne iba napomáhajú rozpadu Uhorska. Táto kritika prevažne zo strany bývalých vládnych kruhov neustále silnela. Niektoré skupiny ako napríklad Maďarský zemský branný spolok vedený Gy. Gömbösom, alebo Spolok obrozených Maďarov od novembra 1918 sa dožadovali ozbrojenej obrany krajiny [17, s.308].

Od 10. novembra 1918 maďarská vláda opúšťa svoje zmierlivé postoje a nariadila, aby maďarské vojsko a od 2. novembra formované ozbrojené maďarské národné gardy a občianske stráže, odporovali všade zbraňami. V proklamácii z 11. novembra 1918 sa Károly energicky ohradzoval proti českej invázii, ktorá ohrozuje aj Bratislavu a maďarská vláda sa rozhodla hájiť hranice krajiny aj ozbrojenou mocou. Túto novú stratégiu operala maďarská vláda o výdobytky belehradského prímeria z 13. novembra 1918, v ktorom, v článku 17., si Maďari vyjednali kontroverznú formuláciu: „*Spojenci sa nebudú miešať do vnútorných záležostí maďarského štátu*“ [12, s.85]. Pri rokovaniach o prímerí totiž Maďari požadovali, aby mali zabezpečené právo „*spravovať celé územie uhorského štátu (bez Chorvátska a Slavónska) v bratskom dorozumení s maďarskou, slovenskou, rumunskou a nemeckou národnou radou*,“ pričom tvrdili, že bez tejto podmienky maďarská strana v sebe necíti dosť mravnej sily podpísat zmluvu. Táto dohoda, v ktorej o Československej republike nebola ani zmienka, nebola precízne formulovaná. Podľa telegramu Clemenceaua mala mať iba charakter vojenskej konvenčie. Takto koncipované belehradské prímerie, zapojením dezinterpretácej propagandy, spôsobovalo viac neistoty ako nádeje pre československú štátну moc [19, s.34-40], pretože ponúkalo viac možností interpretácie a vo svojich dôsledkoch znamenalo predĺženie mocenského sporu o Slovensko. Vláda Károlyeho si toho bola vedomá a tak čas hral, aspoň na chvíľu, v jej prospech.

Vláda Československej republiky si veľmi jasne uvedomovala možné dôsledky ponechania administratívnej správy Slovenska maďarskej vláde, preto vyvíjala diplomatické aktivity, aby rokovania s mocnosťami Dohody priniesli výklad prímeria, resp. jeho korekciu v prospech ČSR. Československej vláde, rovnako ako aj maďarskej šlo o zabezpečenie územia Slovenska ešte do rozehodnutia mierovej konferencie.

Výsledkom novej stratégie maďarskej vlády bolo, že československé oddiely, ktoré obsadili v prvých novembrových dňoch západné časti Slovenska (Trnavu, Trenčín, Žilinu, Vrútky), boli zatlačené naspať. Svoju prevahu demonstrovalo maďarské vojsko aj v polovici novembra 1918, keď

bol po obsadení Martina zatknutý predseda SNR Matúš Dula. Bol to výsmech do očí sebavedomému postoji vedenia SNR, ktoré vyhlasovalo, že maďarská vláda už nemá viac čo na Slovensku hľadať a že môže s ňou rokovat' len o otázkach organizácie a štátnej likvidácie bez podmienky integritu Uhorska [23, s.7-12]. SNR bola tak maďarským vojenským zásahom viac-menej prinútená rokovat' s maďarskou stranou, veľmi takticky však jednala iba o nepolitickejch otázkach verejnej bezpečnosti a policajného poriadku na Slovensku (Dr. P. Fábry) a získavala tým čas. Maďarská strana týmto sledovala výsostne politické ciele - rokovat' so SNR ako legitímym predstaviteľom slovenského národa pred očami medzinárodnej verejnosti a odstaviť tak československú vládu s poukázaním na jej výlučne český charakter a týmto dokázať že slovenský problém je ich interným vnútrostátnym problémom, ktorý dokážu riešiť k spokojnosti oboch dotknutých strán, pričom konečné rozhodnutie samozrejme po necháva v rukách dohodových štátov, snažiac sa ho však vopred naservírovať.

Na týchto rokovaniach koncom novembra maďarská strana predložila návrh uskutočnenia volieb do spoločného parlamentu, návrh impéria SNR, teda projekt akejsi autonómie pre Slovákov. V neoficiálnom návrhu dohody Károlyho vlády so SNR sa hovorilo o impériu SNR na území určenom ešte podľa niekdajších požiadaviek slovenského Okolia. Pri týchto hraniciach by mimo „impéria“ ostali: Bratislava, Nové Zámky, okres košický s Košicami, vrábeľský, rožňavský, gelnický a stropkovský okres [9, s.214]. Uvažovalo sa aj o variante spoločného parlamentu v budapeštianskom centre, ktorého členmi by sa stali aj zástupcovia slovenského národného zhromaždenia. M. Hodža so zástupcami SNR odmietli na rokovaniach s Jászim projekt spoločného parlamentu a účasť zástupcov Slovenska v ňom. Prípadným prijatím návrhov by mohla maďarská vláda argumentovať pred Dohodou ako so súhlasom Slovákov s ich ponechaním v maďarskom štáte. K takému kroku však nedošlo, aj keď maďarská tlač demagogicko-propagandisticky písala opak, slovenská reprezentácia stála na štátoprávnom základe Československej republiky, aj keď medzi Čechmi a Slovákm sa už prejavili prvé nezhody, ktoré maďarská strana chcela využiť vo svoj prospech.

Mnohé národnosti, resp. niektorí ich politickí zástupcovia sa v politicky nestabilnej situácii začali pomerne rýchlo a nahlas orientovať pruhorský, cítiac z toho možnosť profitovať. 9. novembra 1918 bola v Užhorode založená Uhrorská národná rada. Tá v mene ukrajinského ľudu vyhlásila pripojenie k MNR ako aj vernosť integrite Uhorska. K užhorodskej rade sa pripojil i prešovský biskup Novák, no jej orientácia na Maďarsko sa nestretla s podporou ľudu [39, s.94].

Ku protičeskoslovenskej kampani sa rýchlo zorganizovali aj spišskí Nemci. Argumentovali, že všetko, čo sa na Spiši za predchádzajúce storočia vytvorilo, je dielom Nemcov, inteligencia je nemecká alebo maďarská. Organizačným centrom bol Kežmarok, kde zhromaždenie schválilo vytvorenie Nemeckej národnej rady a prijalo rezolúciu, že ak by nemohli zotrvať v maďarskom štáte, potom radšej vyhlásia nezávislú spišskú republiku. K jej vyhláseniu skutočne došlo 9. novembra v Kežmarku ako Selbständige Zipser Republik [40, s.20-21].

Proti česko-slovenskému štátneemu zjednoteňiu bola zameraná aj podpisová akcia, ktorú s vedomím a poverením ministerstva pre národnosti viedla MNR v Kremnici na čele s bývalým univerzitným profesorom R. Graggerom. Za cieľ mala získať milión podpisov proti pripojeniu Slovenska k Čechom a jej trojzazyčné letáky pod názvom Proba hornouhorských národov k medzinárodnej pokojovej konferencii sa potom rozširovali na celom Slovensku. V nich sa Slováci, Maďari a Nemci okrem iného vyjadrujú, že nové demokraticke Uhorsko im v úplnej miere poisťuje kultúrnu samosprávu vo všetkých oboroch a ohradzujú sa proti mocným výrokom Čechov. Zároveň prosia všetkých členov konferencie, aby ich nevydali „*cudzím mocovým chúťkam, ale aby nám podmienky slobodného ľudského a národného vývinu uprostred doterajších hraníc Uhorska poistili*“ [49]. Údajne sa podarilo vyzbierať vyše štvrt' milióna podpisov [10, s.109].

Pre maďarskú stranu mali v akciách o záchrane Uhorska veľký význam aktivity, ktoré vychádzali zo slovenského prostredia. Už v novembri vznikol Zväz bratských národov Uhorska, ku ktorému sa pripojila aj Východoslovenská národná rada (*Keleti Tótok Tanácsa*), ktorá vznikla v prvých novembrových dňoch a ktorá v aktivitách na udržanie integrity Uhorska zohrávala poprednú úlohu, ale i iné podobne orientované organizácie.

Zakladateľom Východoslovenskej rady sa stal prešovský župný archivár a redaktor časopisu *Naša zastava* Viktor Dvorsták a kňaz a senior prešovského cirkevného zboru Ľudovít Liptai. Predsedom Východoslovenskej rady a hlavným organizátorom jej činnosti a politických prejavov bol Viktor Dvortsák, ktorý sa do povedomia pruhorských kruhov dostal ako tvorca a inšpirátor konцепcie tzv. *slovjackeho národa*. Myšlienku osobitného východoslovenského národa, etnickej odlišného od západných a stredných Slovákov rozvinul už v roku 1906, pričom tvrdil, že východní Slováci sa tak z rasového, ako aj z jazykového hľadiska úplne líšia od západných Slovákov a ich jazyk má bližšie k polštine ako k slovenčine, nemajú vlastný národný život, hlásia sa k Maďarom a majú aj maďarskú kultúru [37, s.48; 7]. Dvortsák do Budapešti oznamoval, že Východoslovenská rada vznikla ako protipól martinskéj národnej rade, protestuje proti západným Slovákom ako tlmočníkom svojich záujmov, odmieta jej československú

orientáciu a dôsledne stojí na stanovisku integrity Uhorska [39, s.69]. Dvortsák však od vlády grófa Károlyho požadoval pre „východoslovenský ľud“ rovnaké práva v maďarskom štáte, ako ich majú aj iné národy krajiny. Uvádzal, že sa to týka 1 450 000 obyvatľov, zväčša Slovjakov a Rusínov, žijúcich v týchto uhorských župách: Abov, Bereg, Gemer, Malohont, Spiš, Šariš, Už a Zemplín [39, s.69]. Žiadal tiež, aby Budapešť uznala Východoslovenskú radu ako oprávnenú reprezentantku východných Slovákov. Východoslovenská rada pracovala v úzkej súčinnosti s Maďarskou národnou radou v Prešove. Východoslovenská rada vyvinula čulú aktivitu prostredníctvom Našej zástavy, plagátov, výziev a letákov, ktorými zaplavovala nielen mestá na Šariši, ale celé východné Slovensko. Maďarská vláda veľmi pozorne sledovala aktivity Východoslovenskej rady, ale i napriek veľkým sympatiám sa voči nej správala zdržanlivo, využívajúc ich však ako prostriedok nátlaku na presadenie maďarských požiadaviek a argument pre zachovanie integrity Uhorska najmä pri rokovaniach s predstaviteľmi martinskéj SNR a s Milanom Hodžom.

Kedže výsledok rokovania neboli pre maďarskú stranu úspechom, nadálej pozorne sledovali a podporovali separatistické slovjacke hnutie, aj keď k nemu pristupovali veľmi obozretne. Slovenské obyvateľstvo východného Slovenska sa postavilo odmietavo k Východoslovenskej rade i k jej požiadavke zachovania integrity Uhorska. Jednotlivé obce odmietali, aby u nich rečnili jej predstavitelia a ani cirkevné zbory si nechceli vypočuť agitácie svojich kňazov za zachovanie pôvodného Uhorska. Východoslovenská rada preto musela uvažovať o novej taktike. Integrita Uhorska sa ukázala ako pre Slovákov neprijateľná, ale ani propaganda osobitnej etnicity nenašla na východnom Slovensku žiadnu oporu [37, s.49].

Od konca novembra 1918 sa Východoslovenská rada začala cieľavedome orientovať na autonómiu, resp. samostatnosť Slovenska. Pod tlakom okolností teda dochádza k vyústeniu do pokusu o separatistické riešenie budúceho postavenia východného Slovenska vo forme tzv. Slovenskej ľudovej republiky (ďalej SLR) v decembri 1918. V otázke príčin upustenia od integrity zohrávalo rolu niekoľko faktorov. Dvortsák musel vziať na vedomie, že ľud prejavil rozhodný odpor proti myšlienke integrity Uhorska a že sa hlásí k ČSR, svoju váhu mal i fakt neúspechu politiky Károlyho vlády na udržanie celistvosti Uhorska i postup československých vojsk pri obsadzovaní Slovenska ho nútí rýchlo konať. Aj keď iniciatíva Východoslovenskej rady poslúžila maďarskej vláde ako argument, že SNR nie je oprávnená vystupovať ako predstaviteľka slovenského národa, nakoniec sa pri rokovanií ukázalo, že Jászi by dal prednosť dohode s Hodžom a predstaviteľmi SNR pred plným uznaním Východoslovenskej rady [39, s.73-81].

Začiatkom decembra 1918 delegácia Východoslovenskej rady na rokovaniach v Budapešti ministri O. Jászimu predložili memorandum dočasného výkonného výboru Slovenskej ľudovej republiky, ktoré obsahovalo 6 požiadaviek. 1. uznanie Slovenskej ľudovej republiky v jej etnických hraniciach (bližšie nešpecifikovaných), 2. nazasahovanie maďarskej vlády do pozemkovej reformy, 3. odovzdanie kompetencií v oblasti školstva pod právomoc Slovenskej ľudovej republiky, 4. uznanie delegáta SLR, ktorý bude rokovať s maďarskou stranou (mal ním byť K. Bulissa), 5. zriadenie slovenského oddelenia pri niektorom maďarskom ministerstve, 6. uznanie vlády SLR a maďarská podpora pri presadení za zástupcu slovenského národa na mierovej konferencii delegáta SLR (mal ním byť V. Dvortsák). Okrem toho chcela delegácia prostredníctvom vládnej telegrafickej stanice poslať proklamáciu kultúrnym národom sveta. V nej vyhlasovala, že slovenský ľud sám rozhodne o svojom osude, že československá myšlienka sa uskutočnila proti vôle slovenského národa, o čom by mal rozhodnúť plebiscit pod neutrálnym dozorom, odmietala okupáciu českým vojskom a požadovala, aby hranice stanovila a potvrdila mierová konferencia [37, s.51; 8].

Formálne vyhlásenie Slovenskej ľudovej republiky sa udialo 11. decembra 1918 v Košiciach. Obyvateľstvu východného Slovenska to oznamoval plagát v šarišskom dialekte: „Nebudzeme tehda ani čechi, ani magyare, ale šľebodne slovjací v šľebodnej slovenskej krajine!“ [48]. Na čele vlády stál Viktor Dvortsák, za ministra vnútra bol zvolený dr. J. Ruman (bez jeho vedomia), za štátnych tajomníkov dr. K. Kobulszky a dr. J. Blaho, za ministra školstva dr. J. Halmos, za štátneho tajomníka západných Slovákov I. Margorin, východných Slovákov L. Liptai, za ministra sociálnej starostlivosti J. Varecha, za štátnych tajomníkov J. Kiszely a dr. J. Paulik, za hlavné mesto bol určený Prešov [39, s.135-136]. Napriek jej fiktívnej ako reálnej podobe sa SLR pokúsila o konkrétné kroky, napr. zorganizovať tzv. slovenskú gardu proti postupujúcemu československému vojsku.

SLR nepodporila ani maďarská vláda, keď odstúpila od jej oficiálneho uznania. Sám Jászi uznal, že hnutie za SLR je slabé a miestneho charakteru, preto ho nemá zmysel ďalej podporovať. Nevidel možnosť udržania Slovenska v Uhorsku pod egidou Slovenskej ľudovej republiky. Po nenájdení žiadneho väčšieho ohlasu SLR na ostatnom Slovensku, s príchodom československého vojska do Košíc zaniká ešte dňa 29. decembra 1918 [37, s.44-45].

Iným neúspešným pokusom zvrátiť situáciu na Slovensku bolo plánované povstanie v oblasti Žitného ostrova zorganizované posledným bratislavským županom Györgyom Szemrešánym. Zmárla ho okolnosť, že do povstania sa zapojilo len málo ľudí a maďarská regulárna armáda v tom čase

už ustupovala, čo samo o sebe nedávalo veľkú šancu na úspech [26, s.99; 24, s.275].

Z hľadiska riešenia slovenskej otázky je dôležité spomenúť memorandum Jászihho spolupracovníka Miksu Stróbla *O Slovácoch ktorí sa nechcú odtrhnúť od Uhorska* napísané ešte v duchu koncepcie *Keleti Svájc*. Jeho koncepcia zahŕňala dvanásť nemaďarských, osem maďarských a šesť veľkomestských kantónov. Jeho brožúra o Slovácoch bola zverejnená pri príležitosti návštavy amerického profesora, v tom čase vedúceho viedenskej americkej diplomatickej misie, Archibalda C. Coolidgea v Maďarsku. Stróbl uviedol, že ideálnym riešením slovenskej otázky by bolo vytvorenie autonómie – tzv. Slovenskej krajiny, v rámci Uhorska, ktorá by vznikla na základe sebaurčovacieho práva. Zdôrazňoval najmä historické a hospodárske determinány, ale poukázał aj na nezáujem Slovákov o spolužitie s Čechmi a na jazykové rozdiely medzi samotnými Slovákm [24, s.276].

Kompetencie slovenskej autonómie mali byť podobné tým, ktoré získalo Chorvátsko po rakúsko-maďarskom vyrovnaní (vlastné teritórium, parlament, atď.). Slovensko malo byť rozdelené do troch kantónov. Tomu mala predchádzať dohoda, na základe ktorej by bola demarkačná čiara posunutá na západ. Pod pravomoc slovenskej administratívy by sa tak dostal východný a stredný kantón, kde podľa Stróbla žilo najviac Slovákov. Definitívne rozhodnutie mala vyniesť mierová konferencia, pričom zmyslom jeho návrhu bolo udržať maďarskú administratívu na čo najrozjsiahlejšom území Slovenska. To potvrdzuje aj navrhnutá demarkačná čiara, ktorá začínala na hranici s Haličou – vrch Volovec a smerovala by po Ďumbier, potom po chrbe Nízkych Tatier, na západ na hranice Turčianskej župy, až po hranicu Nitrianskej župy. Odtiaľ v juhovýchodnom smere cez Vtáčnik, Tribeč, po Nitru, odkiaľ by rovnobežne smerovala k západným hraniciam Bratislavы (cez Pezinok, južne od Malých Karpát). Tieto kroky mali v konečnom dôsledku napomôcť k čím menším územným stratám. Česi by tak podľa neho získali len Malé Karpaty a územie medzi riekou Moravou spolu s Devínom [24, s.276; 32]. Toto memorandum nenadobudlo výraznejší zahraničnopolitickej význam, ale ponúka pomerne podrobny pohľad na predstavy a argumenty, ktoré v tom čase propagandisti považovali za vhodné predostrieť pred „svetovú verejnosť“.

Radikálnu rétoriku Károlyho sprevádzalo začiatkom marca 1919 plánovanie ozbrojenej akcie na Slovensku, o ktorej zástupcovia vlády rokovali s Horozemskou ligou (*Felvidéki liga*) a Viktorom Dvortsákom [39, s.93; 24, s.276]. Žiaľ o týchto plánoch nemáme veľa konkrétnych informácií. Významné miesto má aj zákon č. XXX *Tótország – Zákon o vyhlásení autonómie Slovenskej krajiny* z 12. marca 1919, ktorého potrebu po zániku Východoslovenskej republiky zdôrazňoval aj Dvortsák.

Táto oneskorená právna norma vlastne kopírovala znenie už na Vianoce prijatého zákona č. X. o autonómii Podkarpatskej Rusi. Na základe neho bolo Slovensko rozdelené na tri časti a okrem územnej autonómie malo získať aj vlastnú vládu, ktorá by mala právo zasahovať do pravomocí vnútorných, súdnych, náboženských a školstva. Zákon hovoril o slovenskom parlamente, o pomernom zastúpení poslancov v budapeštianskom parlamente a o jednom slovenskom ministrovi v centrálnej vláde [28, s.1; 20, s.50-51].

Slovenské noviny zdôrazňovali, že zákon vznikol na základe sťažnosti maďarskej vláde voči správaniu sa Čechov na Slovensku a že vláda sleduje ten istý cieľ ako u predchádzajúcich autonómií [28, s.1]. V tom čase naozaj zo všetkých strán politického spektra prichádzali informácie o situácii na obsadených územiach, ktoré poukazovali na nespokojnosť obyvateľstva s československým režimom. Dňa 19. marca sa uskutočnilo rokovanie medzi premiérom Dénesom Berinkeyom, Dvortsákovým blízkym spolupracovníkom Štefanom Margorinom a vedúcim Horozemskej ligy Pavlom Oberschallom o obsadení miesta ministra pre Slovenskú krajinu. Ako možný kandidát bol predstavený Viktor Dvortsák. Margorin a Oberschall vyzvali vládu, aby začala s akciou za oslobodenie Slovenska, k čomu sa pozitívne vyjadril aj Berinkey. Kritizujúc prístup veľmocí vyhlásil, že je ochotný hájiť integritu aj so zbraňou v ruke. Po následnom odovzdaní vlády do rúk socialistov sa všeobecne argumentovalo, že boj o integritu pokračuje, iba pod inou zásterkou, že otázkou integrity je možné vnímať aj ako vec sociálnu [29, s.1].

Rozhodnutie Mierovej konferencie z 26. februára 1919 o demarkačnej čiare, ktoré odovzdal vedúci francúzskej vojenskej misie v Budapešti plukovník Ferdinand Vix Károlyimu v nóte 20. marca 1919, vyvolalo radikálne zmeny v maďarskej politike. Táto nóta vytyčovala budúcu maďarsko-rumunskú hranicu. Károlyi sa už v predstihu vyjadril, že z jeho pohľadu sú podobné rozhodnutia neprijateľné a rozhodol sa odovzdať vládu socialistom. Pre seba si ešte udržal prezidentský post. Následne sa však socialisti spojili s komunistami a 21. marca 1919 prevzali vládu. K moci sa dostał povereník pre zahraničné veci novej Revolučnej vládnej rady Béla Kun. Napriek tomu, že Kun uznal kroky minulej vlády a vyjadril ochotu rokovať o územných ústupkoch na základe sebaurčovacieho práva, politická situácia v regióne už nabrala úplne nové dimenzie [24, s.277].

Vznik Maďarskej republiky rád jej predstaviteľia odôvodňovali imperializmom dohodových štátov, ktoré chceli zabrátiť územiu okradnúť Maďarsko/Uhorsko o jeho hospodárske zdroje. Ďalekosiahla výzia budúceho usporiadania regiónu spočívala podľa Kuna vo federatívnom usporiadaní národnostných autonómií, ktoré by zabezpečovali čo najširšie národné a kultúrne práva. Tie by okrem

ideologickej spriaznenosti tvorili aj hospodársku jednotu. Kun predpokladal, že onedlho v regíone vznikne a zvíťazí socialistická „svetová revolúcia“. Z toho dôvodu naťahoval čas aj pri rokovaniach s Dohodou a upokojoval zahraničie zdôrazňujúc svoje mierové úmysly. Vyhlásil, že Maďarsko nenástojí na podmienke nedeliteľnosti územnej integrity [24, s.277].

Avšak už v proklamácii „Všetkým!“ z 22. marca 1919 v súvislosti s cieľmi maďarského proletárskeho štátu Revolučná vláda hovorí, že „vytvorí mohutnú proletársku armádu, pomocou ktorej presadí diktatúru robotníctva a roľníctva nie len proti maďarským kapitalistom a veľkostatkárom, ale aj proti rumunským bojarom a českým buržujom“ [31, s.38]. Teda sociálne a ideologické ciele plánovala presadiť so zbraňou v ruke najprv v oblastiach kde v podstate len prednedávnom stratila svoj mocenský vplyv. V proklamácii ponúka proletárom Ruska vojenské spojenectvo, vyzýva robotníkov a roľníkov Čiech, Rumunska, Srbska a Chorvátska, aby vstúpili do bojového zväzku proti buržujom, bojarom, veľkostatkárom a dynastiám, robotníkov Rakúska a Nemecka, aby sa postavili so zbraňou v rukách proti imperialistickým dobyvateľom [31, s.38]. Vláda MRR sa teda orientovala na revolučnú vojnu, pričom očakávala pomoc od ruskej Červenej armády a proletariátu susedných štátov. Nie je bez povšimnutia že v proklamácii sa nespomína slovenské roľníctvo a robotníctvo. Podstúva sa teda otázka, či to nebol náznak neuznania Slovenska v rámci existencie ČSR.

Dočasné ústava Maďarskej republiky rád z 2. apríla 1919 vyjadruje v druhom paragrafe zásadu národnostnej problematiky takto: „V Maďarskej republike rád volí si každý národ, keď žije na súvislom väčšom území, aj osobitný národnostný soviét a výkonný výbor. Zriadenie jednotlivých národnostných sovietov, ich vzájomný vzťah a konečnú ústavu Maďarskej republiky rád stojacej na zväzovom základe, uskutoční Krajinský zjazd soviétov“ [45, s.105-106]. Na tomto podklade mali mať Nemci a Ukrajinci v maďarskej revolučnej vládnej rade svojich ľudových komisárov už od marca (aj keď s tým boli problémy). Táto federácia mala teda pozostávať z autonómnych národnostných jednotiek a nie zo zväzových štátnych útvarov. Každopádne išlo o dosť komplikovaný a nejasný federatívny útvar, pričom o iných národnostiah dočasná ústava (pred intervenciou) nehovorila [45, s.107].

Krajinský zjazd soviétov Maďarskej republiky rád prijal rezolúciu, ktorá v druhom bode vyhlašuje: „Chceme uskutočniť bratský zväzok pracujúcich v rámci federatívnej republiky soviétov až dovtedy, kým medzinárodná proletárske revolúcia neumožní vytvorenie jednotnej medzinárodnej sovietskej republiky“ [45, s.108-109].

Medzitým Najvyššia rada mierovej konferencie rozhodla 12.6.1919 o československo-maďarských hraniciach, pričom zdôraznila, že hra-

nice sú definitívne a v nijakom prípade nebudú menené podľa stavu súčasnej okupácie. 16. júna 1919 B. Kun oznamil, že sa podrobuje rozhodnutiu mierovej konferencie a ešte v ten istý deň bola v Prešove vyhlásená „Samostatna Slovenska radova republika“. Teda Maďarská republika rád priupustila a zabezpečila vznik Slovenskej republiky rád až keď sama nemohla vojensky udržať obsadené teritórium pod hrozobou mohutnej invázie dohodových vojsk a na základe intervencie sovietskeho komisára pre zahraničie Čičerina [31, s.117].

Na patrimoniálny vzťah MRR k Slovensku poukazuje mnoho prameňov. Na tisícročné Uhorsko sa zreteľne akcentovalo aj v letákoch, jeden z nich, „Odkaz zo zeme slobody“, cituje vo svojej práci J. Šolc: „Tí, ktorí sa cigánski pomenúvajú českými bratmi, oddelujú telo, slovenský ľud Horného Uhorska, mocou zbraní od nás, tvojich maďarských bratov...“ [35, s.69]. Rovnako v ohlase „Ku každému!“ spomína B. Kun uhorské proletárstvo, uhorskú revolúciu: „Tí, ktorí sa cigánski pomenúvajú českými bratmi, oddelujú telo, slovenský ľud Horného Uhorska, mocou zbraní od nás, tvojich maďarských bratov...“ [30, s.13-14]. Tiež pozdravný telegram Revolučného výkonného výboru SRR zjazdu soviétov MRR bol 16. júna 1919 adresovaný prvemu zjazdu Uhorskej sovietskej republiky, teda nie maďarskej [30, s.74]. Dokonca návrh B. Kuna predstavuje vytvorenie Slovenskej republiky rád ako integrovanej súčasti socialistickej republiky v Maďarsku [31, s.170]. Rovnako i vrcholné orgány SRR, resp. ich zloženie, sú dôkazom úzkej previazanosti na MRR, pretože v nich nenájdeme ani jedného slovenského predstaviteľa, ktorý by bol známy v slovenskom robotníckom hnutí, no nájdeme tam predstaviteľov angažujúcich sa v Dvortsákovej Slovenskej ľudovej republike.

Vo fenoméne SRR a v jeho nacionálnom aspekte badať, že predstaviteľia republiky rád mali nie veľké pochopenie pre národné záujmy Slovákov a nie veľmi citlivý pomer k slovenským národným snahám. Rozhodnutie vládnej rady o jazykovej úprave, podľa ktorej „každá na Slovensku užívaná reč je rovnakého rangu“ [15, s.133] je toho jasným príkladom. Všetky jazyky, teda aj nárečia sa vyhľásili za rovnoprávne a v nich mali byť vydávané aj nariadenia SRR. Takto Revolučná vládna rada SRR neprijala spisovnú slovenčinu za úradný jazyk, ktorý je jednou z najvýraznejších zložiek samourčovacieho práva a významným faktorom zjednocovacích snáh utláčaného národa. Vyznieva to teda ako snaha o národnopolitickú izoláciu východného Slovenska (typickú pre bývalé maďarské vládnuce kruhy) s jasne hungaristickým podtextom. Z periodík vychádzajúcich v SRR sa napr. v Prešove vydávala *Naša červená zástava* (vznikla na troskách Dvortsákovej *Našej zástavy*), v Košiciach vychádzali *Košické červené noviny* a v maďarčine *Kassai Vörös Ujság*, *Kassai Munkás*, v Leviciach *Barsmegyei Népszava*, v Banskej

Štiavnici *Selmecbányai Vörös Ujság*, v Rimavskej Sobote *Gömöri Munkás a Gömöri Vörös Ujság*, v Lučenci *Losonci Vörös Ujság* [21, s.81]. Celkovo mala SRR z desiatich vlastných periodík na svojom území iba dva tituly v slovenčine, resp. v slovojačtine, kým ostatné vychádzali v maďarčine. Čo sa týka malých tlačí – letákow a plagátov, podľa najúplnejších súpisov tlačí SRR, bolo zo 110 položiek 85 v maďarčine, 1 v nemčine, 12 bolo dvojjazyčných (v maďarčine a slovenčine) a iba 2 tlače boli písané v slovenčine (slovojačtine) [22, s.431].

Uhorské vplyvy niesla v sebe i otázka hraníc. SRR nemala jasne vyznačené hranice ani voči Maďarsku a teritórium jej pôsobnosti bolo veľmi neurčité. Podľa P. Kanisa sa týkala oblasti Prešova a Košíc [15, s.134], i J. Šolc tvrdí, že jej pôsobnosť neveľmi prekročila chotár Prešova, prípadne mestský obvod Košíc [35, s.78]. Po obsadení východného Slovenska maďarskou ČA sa stalo územie medzi demarkačnou čiarou a frontom integrálnou súčasťou MRR a okresné i župné direktóriá boli podriadené komisárovi maďarskej vládnej rady J. Hirossikovi. Tým, že ako komisár MRR pre správu oslobodeného územia pôsobil aj ako ľudový komisár SRR nemohlo dôjsť k veľkej zmene v už existujúcej subordinácii orgánov správy. Smernice, opatrenia a príkazy maďarskej vlády boli automaticky ponechané v platnosti a nové dekréty sa jednoducho prekladali z maďarčiny do zlej slovenčiny. Splnomocnenci komisárov maďarskej vlády tak vydávali i po zriadení SRR nariadenia a robili opatrenia podľa pokynov budapeštianskeho centra. Uplatňovaním zásady etnických hraníc sa Košice a celá južná oblasť Slovenska dostali do područia Maďarska (i preto sa SRR vyhlásila v Prešove) a takéto chápanie riešenia hraníc by stalo Slovensko celú jeho južnú oblasť a dve najväčšie jeho mestá [41, s.88]. V územnom rozsahu, v ktorom SRR existovala, mohla byť iba teritoriálnym východiskom a sociálnym symbolom úlohy, ktorá sa nerealizovala.

Vláda SRR nevystúpila ani medzinárodne ako orgán suverénneho štátu, jej zástupca neboli pozvaný do Bratislavu, kde ľudový komisár P. Agoston rokoval s generálom Mittelhausserom i primerí a podmienkach ústupu maďarskej ČA zo Slovenska. Existenciu SRR neargumentovala ani

maďarská vláda pred Dohodou, po ústupe maďarských vojsk nekládla SRR ozbrojený odpor a na jej obranu nevystúpili nijaké revolučné vnútorné sily. Jej vláda opustila 1. júla 1919 spolu s maďarskými jednotkami Slovensko bez boja a prešla na územie MRR do Miškovca [35, s.82].

Väčšina slovenského obyvateľstva pocítila prítomnosť maďarskej ČA ako snahu o znovuobnovenie maďarského „panstva“. Preto sa nemožno čudovať, že slovenskí obyvatelia po ústupe ČA pocítili uľahčenie, radosť a spokojnosť z návratu československého vojska. Ako napísal prešovský kronikár B. Klein Tesnoskalský na adresu maďarských bolševikov: „*Veľký počet obyvateľov ich ostentatívne vítal, no málokto banuje za nimi.*“ [47] S ustupujúcou maďarskou ČA zaniknutá Slovenská republika rád bola viac maďarským ako slovenským pokusom o diktatúru proletariátu a bez podpory „zdola“, vnútená slovenskému národu nemala v ďalšom povojnovom vývoji v strednej Európe miesto. Konflikt Československej republiky s Maďarskou republikou rád i existencia Slovenskej republiky rád, vnútropoliticky, no najmä medzinárodne paradoxne posilnili pozície československej štátnosti.

Napokon žiadna pruhorská či promaďarská štátoprávna alebo národnopolitická konцепcia týkajúca sa územia dnešného Slovenska v rokoch 1918 – 1919 neuspela. Dôvody tohto konštatovania sú zrejmé - overené početnosťou a vehementnosťou ich presadzovania a to naozaj rôznymi mocenskými prostriedkami. Slovenská spoločnosť už na konci roka 1918, no ešte viac začiatkom roku 1919, jednoznačne stála na platforme československej štátnosti, a ani štaty Dohody nepripúšťali inú alternatívu. Maďarská politika sa však, až do podpisu Trianonskej zmluvy, ba ani po ňom, nevzdala politického programu obnovy integrity Uhorska. Preto cielene podporovala akékoľvek tendencie k vnútropolitickej nestabilite, slovenské autonomistické a separatistické tendencie, ktoré sa okamžite spájali s hungaristickým revisionizmom. Predpokladom úspešnosti prohungaristických koncepcí tak bola vnútropolitická nestabilita v nástupníckych štátouch a prípadná zmena mocenských pozícii veľmocí, ktorá by naštrbila status quo v strednej Európe.

1. Andrászy Gy. Diplomácia és világháború. – Budapest : Légrády Testvérek kiadása, 1920. – 253 old.
2. Dokumenty československé zahraniční politiky. Vznik Československa 1918. – Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1994. – 439 s.
3. Dokumenty československé zahraniční politiky. Československo na pařížské mírové konferenci 1918 – 1920, diel prvý (1918 – 1920). – Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2001. – 390 s.
4. Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti. T.I-II. – T.I. – Bratislava: Národné literárne centrum, 1998. – 513 s.
5. Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti. T.I-II. – T.II. – Bratislava: Národné literárne centrum, 1998.
6. Domokos L. Kis káté a Magyarországon élő nemzetek önrendelkezési jogáról. – Budapest: Révai könyv, 1919. – 36 old.

7. Dvortsák Gy. Sáros földje 1914–1915. – Eperjes: [s.n.], 1916. – 641 old.
8. Felsőmagyarország. – 1918. – 7. 12.
9. Houdek F. Vznik hraníc Slovenska. – Bratislava: Prúdy, 1931. – 412 s.
10. Hronský M. Boj o Slovensko a Trianon 1918–1920. – Bratislava: Národné literárne centrum, 1998. – 327 s.
11. Hronský M. Vznik Česko-Slovenska. Vojenské obsadzovanie Slovenska a utváranie jeho hraníc (1918 – 1920) // Pohľady na slovenskú politiku. Geopolitika – Slovenské národné rady – českoslovakizmus. Pekník M. (ed.). – Bratislava: Vydatelstvo SAV, 2000. – s.112-133.
12. Chaloupecký V. Zápas o Slovensko. – Praha: ČIN, 1930. – 252 s.
13. Janoška J. Z histórie prevratu. – Trnava: [s.n.], 1927. – 44 s.
14. Juriga F. Blahozvest kriesenia slovenského národa a slovenskej krajiny. 2. diel. – Trnava: Urbánek a spol., 1937. – 279 s.
15. Kanis P. Zápas o nový svet. – Bratislava: Smena, 1979. – 179 s.
16. Klimek A., Kubů E. Československá zahraniční politika 1918–1938. Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů. – Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1995. – 115 s.
17. Kontler L. Dějiny Maďarska. – Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. – 604 s.
18. Kovács Bertrand A. Der ungarische Revisionismus nach dem Ersten Weltkrieg. – München : R. Oldenbourg Verlag, 1997. – 293 s.
19. Krajčovič M. Károlyho vláda v Maďarsku a osudy Slovenska v strednej Európe 1918 – 1919 // Historické štúdie. – 1995. – č. 36. – S.5-47.
20. Krajčovičová N. Koncepcia autonómie Slovenska v maďarskej politike v rokoch 1918–1920 // Slovensko a Maďarsko v rokoch 1918–1920. Deák L. (ed.). – Martin: Matica slovenská, 1995. – S.46-55.
21. Kučma I. Ideológia a propaganda Slovenskej republiky rád so zameraním na maďarsko-slovenské vzťahy v rokoch 1918 – 1920 // Slovensko a Maďarsko v rokoch 1918–1920. Deák L. (ed.). – Martin: Matica slovenská, 1995. – S.110-120.
22. Kučma I.: Sociálna komunikácia Slovenskej republike rád // Sociológia. – 1989, roč.21. – č.4. – S.432-437.
23. Medvecký K.A. Slovenský prevrat. Zv. IV. – Trnava: Spolok sv. Vojtechá, 1930. – 340 s.
24. Michela M. Plány slovenskej autonómie v politike Maďarska 1918–1920 // Historický časopis. – 2009, roč.57. – č.2. – s.271-297.
25. Národné noviny. – 1918. – 22. 10.
26. Romsics I. A Trianoni békeszerződés. – Budapest: Osiris, 2001. – 246 old.
27. Slovenské noviny. – 1918. – 26. 11.
28. Slovenské noviny. – 1919. – 11. 3.
29. Slovenské noviny. – 1919. – 20. 3.
30. Slovenská republika rád. – Bratislava, 1969.
31. Slovenská republika rád. Dokumenty. Zost. György Milei, Anton Smutný. – Bratislava: Epochá, 1970. – 252 s.
32. Stróbl M. Tótok, akik nem akarnak elszakadni Magyarországtól. – Budapest: Kultúra könyvkiadó, 1919. – 141 old.
33. Szarka L. Duna-táji dilemmák. – Budapest: Ister Kiadó, 1998. – 377 old.
34. Szviezsényi Z. Hogyan veszett el a Felvidék. – Budapest: Franklin-Társulat 1921. –
35. Šolc J. Slovensko rozdelené 1919. – Bratislava : Obzor, 1969. – 124 s.
36. Šrobár V. Osvobodené Slovensko. – Praha : ČIN, 1928. – 470 s.
37. Švorc P. Prouhorské integračné snahy na území Slovenska na konci roku 1918 // Historický časopis. – 1999, roč. 47. – č.1. – s.44-55.
38. Švorc P. Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou v medzivojniovom období (1919–1939). – Prešov: Universum, 2003. – 422 s.
39. Tajták L. Národnodemokratická revolúcia na východnom Slovensku v roku 1918. – Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1972. – 159 s.
40. Tajták L. Vznik Československa a východné Slovensko. – Prešov : Metodické centrum, 1992. – 32 s.
41. Tajták L. K otázke vzniku slovenskej republiky rád // Slovensko a Maďarsko v rokoch 1918 – 1920. Deák L. (ed.). – Martin : Matica slovenská, 1995. – s.80-90.
42. Tajták L. Úsilie maďarských vládnucich tried o udržanie Slovenska v rámci Maďarska roku 1918 // Historický časopis. – 1966, roč. 14. – č. 552-584.
43. Tatranský Sokol. – 1918. – 8. 11.
44. Vietor M. Slovenská sovietska republika v roku 1919. – Bratislava: Slovenské vydavatel'stvo politickej literatúry, 1955. – 404 s.
45. Vietor M. Vzťah Maďarskej republiky rád k Slovenskej republike rád a spoločný boj československých a maďarských pracujúcich za diktatúru proletariátu // Slovenská republika rád. Výsledky bádania a spomienky účastníkov prednesené na vedeckej konferencii v Prešove 8. a 9. júna 1959. – Bratislava: Slovenské vydavatel'stvo politickej literatúry, 1960. – C.90-113.

46. Krajské múzeum v Prešove. – Fond SRR a DK(a)
47. Slovenská národná knižnica. Archív literatúry a umenia. – Sign. 94 J 27
48. Slovenská národná knižnica Archív literatúry a umenia. – Klein Tesnoskalský, B.: Šarišská kronika vojny a štátnej zmeny (rukopis), sign. 172 D 3.
49. Štátny archív Levoča, pobočka Poprad (ďalej ŠA Levoča, pob. Poprad). – F. Obvodný notársky úrad Bati-zovce 1911-1945, 1918 adm., šk. č. 4.

РЕЗЮМЕ

ПРОВЕНГЕРСКИЕ ГОСУДАРСТВЕННО-ПРАВОВЫЕ И НАЦИОНАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ КОНЦЕПЦИИ НА ТЕРРИТОРИИ СЛОВАКИИ В 1918-1919 гг.

Дюришин М. (Прешов)

В исследовании освещается политическая ситуация на сегодняшней словацкой территории в течение 1918-1919 гг. в контексте словацко-венгерских отношения. Прежде всего, речь идет о провенгерских национальных и конституционных концепциях, порожденных или утвердившихся в пределах словацкой территории. Эти концепции пребывали в конфронтации со словацкой политической программой, которая видела словацкое национальное будущее в чехословацкой государственности. Это относится ко многим политическим программам, которые имели целью удержание или восстановление территориальной целостности Венгрии. Эти программы формировалась из различных источников и имели различную политическую подоплеку и международный контекст. Были такие концепции, происходящие из внутренних источников, которые создавали риск для применения словацкой национальной идеи. Эти концепции также вступали в противоречие с программой Словацкого национального комитета с чехословацкой конституционной ориентацией, или же непосредственно угрожали целостности словацкой нации, акцентируя внимание на местных отличиях и распространяя теорию автономной „словакской нации“ на востоке Словакии, что, в конечном итоге, привело к возникновению Словацкой Народной Республики в 1918 г. Реальная угроза независимому словацкому будущему была представлена мимикрией провенгерских политических концепций под большевистскую идеологию, которая предполагала ревизионистские намерения, содержащие идею господства Венгрии в Центральной Европе, достижимую или путем военной интервенции, или через формирование марионеточного государственного образования – Словацкой Советской Республики в 1919 г. В течение 1918-1919 гг., даже при относительно распространенном влиянии провенгерских концепций, ни одна из них в целом реализована не была. Не существовало возможностей ни к восстановлению венгерских исторических границ из-за противодействия великих держав, особенно Франции, с одной стороны, и в связи с возникновением идеи национальной специфики словацкой нации, выраженной в прямой поддержке чехословацкой государственности с другой стороны.

Ключевые слова: История Словакии 1918-1919 гг., словацко-венгерские отношения, венгерская внешняя политика, ирредентизм, ревизионизм, Словацкая народная республика 1918 года, Словацкая Советская Республика 1919 года, Виктор Дворжак, Михай Карольи.

SUMMARY

PROHUNGARIAN CONSTITUTIONAL AND NATIONAL-POLITICAL CONCEPTIONS RELATED TO SLOVAK TERRITORY DURING 1918-1919

М. Ўрішін (Прешов)

The contribution is discussing a political situation on the today's Slovak territory during 1918-1919 regarding Slovak-Hungarian (Magyar) relations. Above all, it deals with Prohungarian national and constitutional conceptions originated or asserted within Slovak territory. Moreover, they were in confrontation with Slovak political program that supported Slovak national future in Czechoslovak statehood. It refers to many political programs that wanted to keep or to restore territorial integrity of Hungary to meet the target. These programs came from various sources and had different political influence and international reach. There were such conceptions deriving from Slovak native sources, which meant a risk for Slovak national idea application. These conceptions also deconstructed either Slovak national comity with Czechoslovak constitutional orientation, or integrity of Slovak nation itself by pointing out the diversity and spreading the theory of autonomous „Slovjak nation“ in the East Slovakia, what finally led to Slovak People's Republic origin in 1918. Real threat of independent Slovak future was represented by constrained assertivity of Prohungarian political conceptions under Bolshevik ideology, which contained revisionist intention of Hungarian reincarnation with Magyar supremacy in Central European area regarding either a form of military occupation or forming a puppet state organ – Slovak Soviet Republic 1919. During 1918-1919, even if power politics of Prohungarian conceptions were partly prosperous, none of them asserted at large. There was no way to Hungarian historical boundaries recovery because of Great Power disfavor, particularly France, on one hand, and idea acquirement of national peculiarity by Slovak nation expressed by direct support of Czechoslovak statehood on the other hand.

Key words: History of Slovakia 1918 – 1919. Slovak–Hungarian relations, Hungarian foreign policy, Irredentism, Revisionism, Slovak people republic 1918, Slovak Soviet Republic 1919, Viktor Dvortsak, Mihály Károlyi.